

УГРИН Т. В.

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Університет Поля Валері – Монпельє III*

ФРАНЦУЗЬКА СОЦІОЛІНГВІСТИКА: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено аналізу сучасного стану французької соціолінгвістики. Запропонований огляд французької соціолінгвістики починається коротким екскурсом в історію зародження та розвитку даної дисципліни у Франції. Надалі подається систематизований виклад основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції, стисла характеристика та перспективи розвитку кожного з них.

Ключові слова: соціолінгвістика, лінгвістичні науки, прикладна соціолінгвістика, варіативність, контакт мов та культур, дискурсивний аналіз.

Статья посвящена анализу современного состояния французской социолингвистики. Предложенный обзор французской социолингвистики начинается коротким экскурсом в историю зарождения и развития данной дисциплины во Франции. Далее систематично представлены основные направления современных социолингвистических исследований во Франции, их краткая характеристика и перспективы развития каждого из них.

Ключевые слова: социолингвистика, лингвистические науки, прикладная социолингвистика, вариативность, контакт языков и культур, дискурсивный анализ.

The article dwells on the present-day situation and the perspectives of sociolinguistics in France. This overview of French sociolinguistics starts with a brief historical description of the establishment and further development of this discipline in France. A systematic summary of the main sociolinguistic areas of studies in France, their short characteristics and the perspectives of their development are given below.

Key words: sociolinguistics, linguistic studies, applied sociolinguistics, variation, languages and cultures in contact, discourse analysis.

Актуальність запропонованого дослідження, в першу чергу, зумовлена актуальністю соціолінгвістики як такої. Завдяки численним роботам американських, французьких, іспанських, німецьких, російських тощо (соціо)лінгвістів середини та кінця ХХ століття на сьогодні необхідність врахування соціального контексту при вивченні мовленнєвих явищ є незаперечною. Незважаючи на провідну позицію соціолінгвістики в сучасній світовій лінгвістичній науці, в Україні відчувається нестача вичерпних та ґрунтовних досліджень у цій галузі, а присвячена актуальним соціолінгвістичним дослідженням література часто вичерпується перекладами іноземних робіт. Звідси – гостра необхідність розробки цієї галузі українськими ученими.

Метою нашого дослідження є з'ясування сучасного стану французької соціолінгвістики та розгляд можливих напрямків подальших досліджень. Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

- розглянути стан французької соціолінгвістики в діахронії та синхронії;
- вивчити, систематизувати та описати існуючі на сьогодні у Франції напрями соціолінгвістичних досліджень;
- виокремити основні перспективи розвитку французької соціолінгвістики.

Об'єктом дослідження, обраним нами для написання цієї статті, є соціолінгвістика як одна із сучасних лінгвістичних дисциплін, **предметом** – сучасна французька соціолінгвістика.

Дана робота виконана на **матеріалі** наукових видань французьких соціолінгвістів та їхніх іноземних колег, опрацьованих нами на мові оригіналу або у французькому перекладі, а також деяких праць вітчизняних учених.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції на основі опрацьованої у Франції актуальної літератури з даної тематики.

Як в Україні, так і у Франції соціолінгвістика є відносно молодого дисципліною. Зародження цієї науки в середині ХХ століття та її подальший розвиток у Франції тісно пов'язані з критикою загальної лінгвістичної теорії Фердінана де Соссюра [1] та пануючого у той період у лінгвістичних науках структуралізму.

Одним із перших у 1960-х роках на фундаментальну важливість дослідження мови з позицій її функціонування в людському соціумі вказав американський вчений Уільям Лабов у циклі робіт, присвячених вивченню фонетичних, лексичних та стилістичних варіацій англійської мови, зокрема у “Соціальній стратифікації англійської мови у Нью-Йорку”, “Соціолінгвістиці” [2] та інших. Основне завдання У. Лабова полягало в тому, щоб *систематично* описати ко-варіації лінгвістичних та соціальних структур на прикладі використання англійської мови мешканцями Нью-Йорку. На його думку, соціолінгвістика – це не одна з галузей лінгвістики і тим більше не проміжна дисципліна на стику кількох гуманітарних дисциплін, а *“перш за все лінгвістика, уся лінгвістика – але*

лінгвістика у новому своєму вигляді” [2:9], що має на меті вивчення та систематизацію внутрішньої мовної варіативності, яку автор визначає як “неоднорідність, властиву будь-якому діалекту, будь-якій лінгвістичній системі” [2:31]. Іншими словами, внутрішня мовна варіативність передбачає існування в межах однієї мовної спільноти чи, навіть, для окремого індивіда, кількох однорідних підсистем зі сталою та інваріантною структурою. Використання у мовленні тієї чи іншої підсистеми залежатиме від цілої низки факторів, як-от: комунікативна ситуація, соціальний статус мовця, етнічна приналежність, присутність сторонніх осіб та багатьох інших.

Проведене У.Лабовим, за влучним висловлюванням автора передмови до “Соціолінгвістики” П'єра Анкреве, “діахронічне” дослідження у “синхронії” [2:15] показало, що “історична” мовна варіативність, перш за все, пов'язана з соціальною варіативністю. Завдання ж соціолінгвістики полягає, за У. Лабовим, у створенні граматики варіативності, тобто у зведенні мовної варіативності у систему і відході від традиційного розуміння граматики як системи правил в основі всіх лінгвістичних зв'язків.

У Франції праці У.Лабова швидко стали відомими та мали значний вплив на тогочасних науковців. Сприяли тому і здобутки французьких лінгвістів та соціологів першої половини ХХ століття (Антуан Мейє, Еміль Дюркхайм та ін.). Так, у 1970-х роках проводяться перші соціолінгвістичні колоквиуми та виходить у світ “Соціолінгвістика” за редакцією Бернара Гардена та Жана-Батиста Марселлезі [3]. У працях цього періоду наголошується на необхідності відходу від структуралістських позицій дослідження мови та ставиться акцент на вивченні складних, проте визначальних, зв'язків між мовою як об'єктом дослідження та соціальними відносинами всередині людського суспільства. Ключовим для соціолінгвістів цього періоду також видається вивчення суб'єкта мовленнєвої діяльності – *sujet parlant* –, віднесеного на периферію лінгвістичних досліджень їхніми попередниками. Крім того, з метою врегулювання регіональної мовної політики Французької республіки та відродження регіональних мов та діалектів (окситанська мова, бретонська мова, корсиканська мова тощо) в цей період зароджується та широко поширюється так звана “мілітантська соціолінгвістика” (у широкий вжиток термін був запроваджений

Робером Ляфоном [4]). Таким чином, акцент на дослідженні мовної варіативності, спричиненої соціальними чи то географічними чинниками, та на аналізі суб'єкта мовленнєвої діяльності є характерними для французької соціолінгвістики другої половини ХХ століття.

На сьогодні, у Франції налічується понад 130 центрів та лабораторій, які займаються соціолінгвістичними дослідженнями [5]. Сфера зацікавленості французьких соціолінгвістів надзвичайно різноманітна – від “соціальної лінгвістики” руенської школи до діалектології та, до прикладу, “окситанської соціолінгвістики”, започаткованої в університеті Монпельє III Робером Ляфоном ще у 1970х роках [4]. Незважаючи на таке розмаїття, цілком можливим видається виокремлення основних напрямків сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції.

У першу чергу, варто вказати на існування розмежування між *макро-* та *мікросоціолінгвістикою* [6]. Об'єктом соціолінгвістичних досліджень першого типу можуть бути узагальнені соціальні структури, інституції, типи варіацій та мовленнєві практики окремих соціальних груп. Мікросоціолінгвістика, у свою чергу, займається вивченням “базових” мовленнєвих практик окремих суб'єктів соціальних відносин, аналізом мети та типів комунікативних взаємозв'язків між співрозмовниками тощо.

Крім того, французький соціолінгвіст Анрі Буайє [5; 6] наголошує на такому моменті, як важливість розрізнення між прикладною соціолінгвістикою, аналізом соціолінгвістичної динаміки диглосичних конфліктів, аналізом соціолінгвістичної варіативності всередині мовної спільноти чи групи мовців, аналізом феноменів креолізації та вивченням креолів, вивченням феноменів, пов'язаних з контактами мов завдяки міграційним процесам, лексичним та лексикометричним аналізом дискурсу (політичного, медійного тощо) та, нарешті, соціолінгвістичним аналізом вербального спілкування.

На основі запропонованої А. Буайє класифікації ми пропонуємо наступним чином визначати *основні напрямки сучасних соціолінгвістичних досліджень у Франції*:

1. Загальна соціолінгвістика
2. Конкретна соціолінгвістика
 - 2.1. Прикладна соціолінгвістика

2.2. Соціолінгвістика контакту мов та культур

2.3. Соціолінгвістичний аналіз варіативності

2.4. Дискурсивний аналіз.

Подамо коротку характеристику кожного з названих напрямків.

Загальна соціолінгвістика займається широким колом питань, пов'язаних із становленням та існуванням соціолінгвістики як окремої дисципліни, як-от: об'єкт, предмет соціолінгвістичного дослідження, матеріал, методологія, термінологічна база тощо. На цьому етапі варто відмітити, що довгий час французькі науковці не проводили розмежування між *соціолінгвістикою* (термін англосаксонського походження) та *соціологією мови* (власне французький термін, введений у вжиток Марселем Коеном ще у 1956 році), вживаючи обидва терміни як синоніми [7]. Останнім же часом спостерігається тенденція вживати термін *соціологія мови*, коли наголос ставиться на соціальному аспекті досліджуваної проблеми чи то, скажімо, при аналізі соціальних репрезентацій, дослідженні питань співвідношення мови та ідентичності тощо, тоді як *соціолінгвістика* виходить за межі лише соціального, надаючи значну увагу дослідженню лінгвістичних особливостей варіативності, дискурсивному аналізу, мовленнєвим актам окремих носіїв мови, мовних груп чи спільнот, у зв'язку з чим її можна кваліфікувати як "соціологію дискурсу". Розмежування між цими двома дисциплінами продовжує залишатися нечітким і дане питання, очевидно, потребує додаткових уточнень.

Як про це свідчить сама назва, *конкретна соціолінгвістика* займається дослідженням окремих феноменів, пов'язаних із функціонуванням мови у соціумі, взаємодією кількох мов, особливостями соціальних дискурсів тощо. Як видно, сфера соціолінгвістичних досліджень дуже широка і з розвитком соціолінгвістики вона продовжує розширюватися, тому для зручності нашого викладу ми дещо спростимо та схематизуємо наш опис сучасного стану соціолінгвістичної науки у Франції і зупинимось на чотирьох основних, на наш погляд, напрямках французької соціолінгвістики: прикладній соціолінгвістиці, соціолінгвістичному аналізі контакту мов та культур, соціолінгвістичному аналізі варіативності та дискурсивному аналізі.

Прикладна соціолінгвістика займається дослідженням та врегулюванням мовної політики окремих держав. Так, до цієї сфери

відносяться проблеми стандартизації мов, розробки алфавіту, нормалізації мов, мовного планування тощо. Процеси *стандартизації мови* та *мовного планування* полягають в тому, аби “надати державі засоби для вибору певного діалекту чи певної мови та перетворення її на норму та еталон спілкування” [8:404]. Мовна стандартизація може бути досягнута за допомогою опису мови, опису граматичної структури мови, створенні словників та алфавіту, створенні спеціальних інституцій з регламентації мовного вжитку на кшталт Академі фразез у Франції, розробки термінологічної бази тощо. Вагому роль у процесі мовного планування та стандартизації мови відіграє система освіти.

У зв'язку із специфічною соціальною, політичною та культурною кон'юнктурою, що склалась у Франції в ХХ столітті в результаті вагомих міграційних процесів, *соціолінгвістика контакту мов та культур* по праву вважається одним із провідних напрямків сучасних французьких соціолінгвістичних досліджень. Так, загальні положення соціолінгвістики, що склалися у Франції в 1960-70-х роках, були переосмислені та застосовані французькими соціолінгвістами для вивчення питань взаємодії французької та арабської мови, французької мови та мов представників афроамериканської спільноти у Франції тощо. Нового поштовху набула діалектологія або, у її французькому варіанті, “*периферична соціолінгвістика*” [4] чи “*соціолінгвістика носіїв мови*” [5; 6].

До сфери зацікавленості цього напрямку соціолінгвістичних досліджень також належить вивчення *соціальних репрезентацій* тієї чи іншої мови, діалекту, говірки чи то мовної спільноти, які неодмінно несуть у собі *оцінювальний елемент*, що спрацьовує у двох напрямках – позитивної оцінки чи клеймування, – та на основі яких конструюються *ставлення* та *соціальна поведінка* суб'єктів соціальних відносин. Іншими словами, йдеться про дослідження “*колективного уявлення*” (*imaginaire communautaire*), яке є одним із найважливіших важелів впливу на мовну ситуацію всередині окремої мовної спільноти та надзвичайно важливим елементом у процесі міжкультурного спілкування.

Соціолінгвістичний аналіз варіативності може стосуватися як окремої мовної спільноти, так і певної групи людей чи окремого мовця, виділених на основі тих чи інших соціальних характеристик, як-от: соціальний статус, рівень освіченості, стать, вік,

національність тощо, чи то на основі географічних чинників або ситуації мовлення. Крім того, такий аналіз може бути проведений на фонетичному, лексичному чи стилістичному рівні або ж комбінувати всі три. Прикладом такого аналізу можуть бути популярні у Франції у 1990-х роках дослідження *parler des jeunes*, молодіжного сленгу мешканців приміських районів Парижу, Марселя та інших великих міст Франції.

Нарешті, *дискурсивний аналіз* або *аналіз дискурсу*, що зародився у Франції в тих же 1960-х роках, є своєрідним синтезом досліджень у галузі лінгвістичних наук, філософії Л.Альтюссера та психоаналізу у його лаканівському варіанті [9]. Крім того, виникнення французької школи аналізу дискурсу є спробою подолати недоліки англосаксонського “контент-аналізу”, який передбачає зведення до спільного знаменника текстів різного типу з метою їх подальшого порівняння та зіставлення. На противагу цьому, “*інтерпретація тексту в аналізі дискурсу повинна брати до уваги способ функціонування дискурсів, ніколи не відволікаючись від точки зору, яка була обрана за вихідну*” [9:17]. Таким чином, згідно позиції французьких учених, жоден соціальний дискурс не може претендувати на нейтральність та незалежність від культури, традицій, звичаїв тощо суспільства, в якому його було створено. Такий підхід до аналізу текстів пояснює зацікавленість французьких дослідників у політичному дискурсі. До цього полюсу досліджень згодом долучився напрямок *автоматичного аналізу дискурсу*, вперше запроваджений Мішеlem Пеше в 1970-х роках у лабораторії соціальної психології Університету Париж-VII, та *лексикометричні дослідження* різних типів дискурсу.

Найбільш перспективними в сучасному світовому контексті видаються такі напрямки, як прикладна соціолінгвістика та соціолінгвістика контакту мов та культур. Поява нових наддержавних утворень на кшталт Європейського союзу чи навпаки розпад старих, як-от: Радянський союз чи Югославія, несуть із собою цілу низку проблем лінгвістичного характеру, успішне вирішення яких значною мірою залежить від методологічно правильного соціолінгвістичного підходу. Водночас виокремлення двох вищеназваних напрямків жодною мірою не вказує на другорядність чи меншовартість досліджень у галузі діалектології, варіативності, дискурсивного аналізу чи загальної соціолінгвістики.

Такі роботи, очевидно, є актуальними та необхідними для подальшого розвитку лінгвістичної науки в цілому.

У даній статті ми не намагалися надати вичерпний аналіз стану сучасної французької соціолінгвістики – реалізація такого завдання виходить далеко за межі окремої наукової статті – ми, перш за все, прагнули показати, що соціолінгвістика не є “маргінальною галуззю мовознавства” [10:568], підгалуззю чи “перетини” чи на “межі” кількох суміжних дисциплін, а автономною галуззю лінгвістичних досліджень, об’єктом аналізу якої є взаємозв’язок між мовою, культурою та соціумом.

Підсумовуючи вищесказане, варто також зазначити, що в цілому для сучасної французької соціолінгвістики характерними є достатньо сильний емпіризм та орієнтація на теоретичні доробки та досягнення північноамериканської та іспанської соціолінгвістики з їхнім подальшим критичним переосмисленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. *De Saussure F.* Cours de linguistique générale : [Texte imprimé, publ. par Charles Bally] / Ferdinand de Saussure. – [Réédition du texte original de 1916] – P. : Payot, 1995. – 520 p.
2. *Labov W.* Sociolinguistique / William Labov ; [trad. de l’anglais par Alain Kihm]. – P. : Editions de Minuit, 1976. – 459 p.
3. *Gardin B.* Sociolinguistique. Approches, théories, pratiques [Електронний ресурс] / Bernard Gardin et Jean-Baptiste Marcellesi. – Rouen : Presses Universitaires de France, Publications de l’Université de Rouen, 1978. – Режим обмеженого доступу до книги : http://books.google.fr/books?id=h-QU5VRnhFcC&dq=Marcellesi+et+Gardin&printsec=frontcover&source=bl&ots=ZgMMfEqSq&sig=6VbLhcliPC4ncCITrYjqEmV0Hs8&hl=fr&ei=8lrMSr7BHYaImwOE5e3OBQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1#v=onepage&q=&f=false.
4. *Lafont R.* Quarante ans de sociolinguistique à la périphérie / Robert Lafont ; [texte imprimé]. – Paris : Montréal : L’Harmattan, 1997. – 235 p.
5. *Boyer H.* Introduction à la sociolinguistique / Henri Boyer ; [texte imprimé]. – P. : Dunod, 2001. – 104 p.
6. *Boyer H.* Sociolinguistique : territoire et objets / Sous la direction de Henri Boyer. – Lausanne: Paris : Delachaux et Niestlé S.A., 1996. – 288 p.
7. *Canut C.* De la sociolinguistique à la sociologie du langage : de l’usage des frontières [Електронний ресурс] / Cécile Canut. – Langage et société, 2000/1, n°91, p.89–95. – Режим доступу до статті : http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=LS&ID_NUMPUBLIE=LS_091&ID_ARTICLE=LS_091_0089.
8. *Dictionnaire d’analyse du discours* / Sous la direction de Patrick Charaudeau et Dominique Maingueneau. – P. : Editions du Seuil, 2002. – 666 p.
9. *Квадратура смысла* : Французская школа анализа дискурса / [пер. с фр. и португ. ; общ. ред. и вступ. ст. Патрика Серио ; предисл. Ю. С. Степанова]. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 1999. – 416 с.
10. *Селіванова О. О.* Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля–К, 2006. – 716 с.